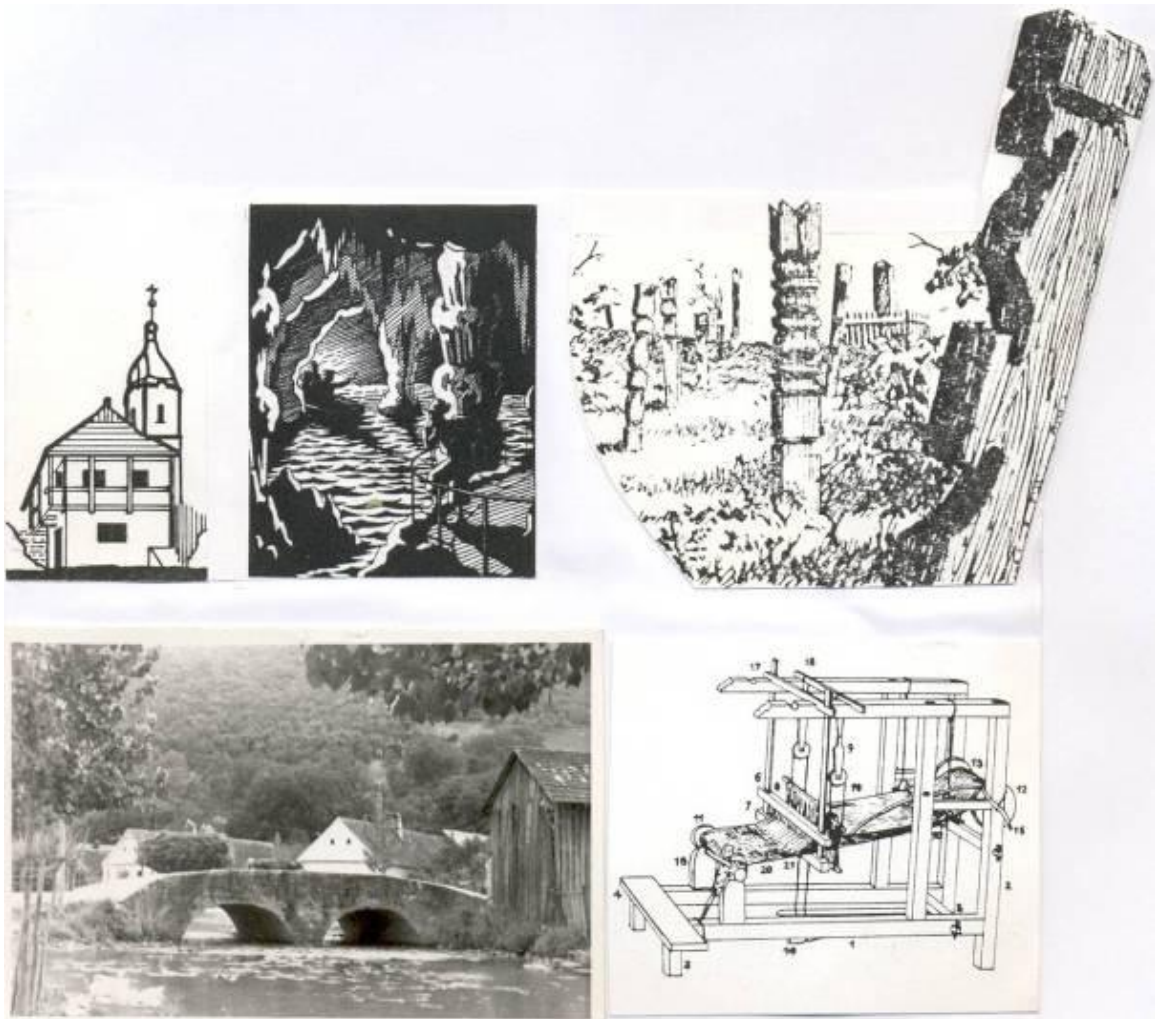

JÓSVAFŐI HELYTÖRTÉNETI FÜZETEK

17. füzet, 2002

Kiadja: a SZINLŐ Barlangi-vendégforgalmi Kft.
a jósvafői tájház (Falumúzeum) létrehozója és
üzemeltetője
Szerkesztette: Szablyár Péter

Jósvafő jövője – Jósvafő múltja

2000. júliusában, a falunapok előtti héten rendeztük meg Jósvafőn a Tájházban a Borsod-Abauj-Zemplén-megyei tájházak találkozóját. 2001-ben Tardon találkoztunk újra, majd ebben az évben Cigádon. Talán ezeknek a találkozóknak a sikere is hozzájárult ahhoz, hogy a XIII. Népi Építészeti Konferencia békési rendezvényén megfogalmazódott egy országos szövetség létrehozásának a gondolata. A gondolatokat tettek követték. A békésen megbízott előkészítő bizottság 2002. november 26-ra megszervezte a Magyarországi Tájházak Szövetségének alakuló közgyűlését a Magyar Kultúra Alapítvány Budavár-termébe a budai Szentháromság térre. A 67 megjelent és regisztrált résztvevő elfogadta a szövetség alapszabályát, megválasztotta a 9 fős elnökséget, a három fős felügyelő bizottságot; elnökké Dr. Füzes Endrét: a Szabadtéri Néprajzi Múzeum nyugalmazott főigazgatóját, ügyvezető elnökké szerény személyemet. A szövetség székhelye Jósvafő, ahol az Önkormányzat a Kultúrházban egy helységet bocsátott rendelkezésünkre. A dicsőség tehát megvan, most már jöhetnek a feladatok. Magyarországon több, mint 300 tájház működik. Ezek zöme az elmúlt években a közgyűjteményi-múzeumi szféra periferiájára szorult. A rendszerváltoztatást követő tulajdonosváltások, a szűkös pénzforrások polarizálódása, a szakmai integráltság hiánya oda vezetett, hogy a hazai tájház-együttes egy meglehetősen leromlott – részben műemlék – épületegyüttessel, anyagiak hiányában kedvezőtlen körülmények között tárolt, nem megfelelően restaurált, sok esetben leltározatlan, több százezer darabból álló műtárgyállománnyal lépte át a 21. század küszöbét. Ezen a kedvezőtlen helyzeten kíván változtatni a most megalakult Szövetség. Személy szerint én bízom abban, hogy közös ügyünket sikerre vihetjük és ezzel tovább öregbíthetjük szeretett településünk, Jósvafő hírnevét. Ezúton is megköszönöm mindenkinek az eddigi támogatást, hiszen nélkülük mindez nem így történt volna!

Budapest-Jósvafő, 2002. december

Szablyár Péter

<p>Ez a kiadvány bolti terjesztésre nem kerül. Másolása nem tilos, inkább megtisztelő. Készült 100 számozott példányban, ez a(z) példány!</p>

Mottó:

...egy kultúra teljes kimúlását az jelzi, ha maradványait múzeumokba, skanzenekbe, kiállításokra gyűjtik, néprajzi érdekességként mutogatják, maguk az ott élők is már csak múzeumaikból ismerik....

Benedek István: Mandragóra (1979)

A népi műemlékvédelem problémái és új tájházi funkciók keresése az Aggteleki Nemzeti Park területén*

- Szablyár Péter –

Bevezető gondolatok

Némi szorongással készültem erre az előadásra. Végzettségemet tekintve geológus és kohómérnök vagyok. Az elmúlt évtizedben egy alig 400 fős település – Jósvafő - helytörténetét kutatom, mindezt egy Világörökség részét képező nemzeti park területén. Előadásomban azokat a szerény tapasztalataimat szeretném megosztani Önökkel, amelyeket az elmúlt időszakban szereztem. Különös impulzust adott a tanácskozás helyszíne, ahová számtalan családi szál fűz, hiszen anyai nagyapám – néhai Dr. Banner Benedek VI. gimnáziumig itt tanult Békésen, de néprajzi és régészeti kutatásai később is visszavezették erre a tájra. Testvére, Dr Banner János - aki a békési gimnáziumban érettségizett, majd 1968-ig az ELTE ősrégészeti tanszékének vezetője volt – számos publikációjában foglalkozott Békés településföldrajzával, történetével. Ezek közül csak az 1910-ben írt: A békési magyarság népi építkezése, vagy az 1913-ban megjelent: A békési cigánylakások c. cikket emelném ki. E – talán genetikai háttérű – indíttatások mellett engem a még ismeretlen föld alatti világ, a még ismeretlen barlangok vezettek el az Aggteleki karsztra, de ezek rendszeres megközelítése, kutatása során egyre jobban megfogott a táj, az épített környezet, az itt élő emberek múltja, változó mindennapjaik igen érzékeny egyensúlyban tarthatósága, e térség jövője.

A terület körülhatárolása

Az Aggteleki- vagy Észak-borsodi karsztvidék a Gömör-Tornai Karszt déli része. Területe történelmünk során három vármegye közigazgatási területéhez is tartozott: Gömörhöz, Borsodhoz és Tornához (Abauj-Tornához), melyek határai többször változtak.

* Elhangzott a XIII. Békési Népi Építészeti Konferencián 2002. szeptember 18-án

A földrajzi tájbeosztás szerint területe nem az Északi-Közép-hegység része, hiszen szerkezetileg inkább az észak-nyugati Kárpátok belső vonulatához tapad. Középtájként az Aggteleki-Rudabányai-hegységhez sorolják. Kistáji hovatarozását tekintve is tarka a kép, míg a Park törzsterülete az Aggteleki-hegységre esik, további részei a Putnoki-dombság (DNY-i Szöglet), az Alsó-hegy (ÉK-i része), a Szalonnai-hegység, a Bódva-völgy és a Rudabányai-hegység (DK-i részek) kistájai között oszlanak meg.

Területünk védelmének története is sajátos: 1978-ban Aggteleki Tájvédelmi Körzetté, 1985-ben Nemzeti Parkká nyilvánították. A Nemzeti Park különböző védettségű zónáit a 2. ábra mutatja. A védelmi erőfeszítések nemzetközi elismerését bizonyítja, hogy 1995-ben az Aggteleki és a Szlovák karszt barlangjait felvették az UNESCO Világörökség listájának természeti értékei közé.

Az alig 20 ezer hektár kiterjedésű Nemzeti Park területének változatosságát és sokszínűségét nem kizárólag a felszíni- és föld alatti világ tarkasága, hanem a területén élt és élő ember évezredek jelenlétének épített környezete is meghatározza.

Bár teljes bel- és külterületével mindössze két település – Aggtelek és Jósvafő – található a Park területén, a védett terület 21 község közigazgatási területét érinti.

A települések arculatváltozásai, az ezeket meghatározó tényezők

A települések arculatváltozásával az építészettörténet és a néprajz részletesen foglalkozik. Most csak azokat a tényezőket kívánom megemlíteni, amelyek változásai új kihívásként jelennek meg a népi műemlékvédelem területén.

A települések szerkezetének változásai

Településeink a II. Világháborúig helyi adottságok, szokások, hagyományok és ezek kölcsönhatásainak eredőjeként fejlődtek. A konszolidálódó szocializmus lakásépítési programjainak hatására részben az ősi portákon, vagy beépítetlen belterületi ingatlanokon építkeztek. Szerencsésebb esetben a települések különálló – addig külterületi - részein alakítottak ki új házhelyeket, lakóövezeteket. Ez utóbbi esetben a települések régi beépítésű részei kevésbé károsodtak. A településeken átvezető közforgalmú utak szélesítése, a korábbi esztétikus – de keskeny és kis teherbírású – hidak elbontása, a falvak központjában kialakított nagy fordulási sugarú autóbusz-fordulók szinte felmetszték a korábbi, intim hangulatú településrészeket.

Az **udvar-elrendezések** változása nem követte azonnal a földművelő-állattartó paraszti gazdálkodás II. Világháborút követő – kezdetben gyors, majd azt követően lassabb, de gyakorlatilag annak teljes feladásával járó változását. Az állattartás drasztikus csökkenése a téli takarmány tárolására szolgáló csűrök fokozatosan lomtárrá válásához, szerkezeteik gyors pusztulásához vezetett. A szaporodó – és nagy becsben tartott – gépkocsik számára gyakran az omladozó csűrök alá építenek városi mintájú garázsokat. A négy lábú jószágok fokozatos eltűnésével az istállók is elvesztik jelentőségüket, rohamosan pusztulnak.

Az **utcabéépítettség** (a lakóházak utcához viszonyított helyzete) szerencsére nem változott jelentősen, hasonló módon a települések utcahálózata sem. Az új lakóövezetek kialakításánál már merőleges utca- és házhely kijelölést alkalmaznak, uniformizált tömbök jelennek meg (ésszerűtlen területszűrésrel, kis előkertekkel, minimális gazdasági épülettel (disznó- és csirkeól) és elégtelen lakóépület-távolsággal).

A fentiekben vázolt – alapvetően társadalmi gazdasági és politikai - változások hatását jól szemlélteti Jósvafő földterületének művelési ágak szerinti változása a XIX. századtól napjainkig.

1. táblázat

<i>Művelési ágak</i>	1865	1895	1935	1965	1998
	terület (kataszteri hold)				
Erdő	2417	2383	2376	2391	2389
Szántó	555	754	819	699	69
Műveletlen	168	-	-	-	-
Rét	103	197	183	239	1078
Legelő	328	214	189	236	-
Kert	na	72	67	85	53
Szőlő	66	73	11	11	8
Egyéb	168	69	102	81	145
Összesen	3637	3762	3747	3742	3742

A településeken élők számának drasztikus csökkenését az üresen álló lakóházak számának növekedése, az utóbbi évtizedben az évi egy-két hetes-hónapos használat sajátos jegyei jelzik.

Népi építészeti emlékeink állagmegóvásának problémái, ki nem használt lehetőségek

A meglévő épületállomány (lakóházak, csűrök, pajták, ólak, egyéb melléképületek) problémáit két részre bontom:

Lakóházak

A 19-20. század első felében épült lakóházak zöme talajnedvesség elleni szigetelés nélkül, a helyi építkezési szokásoknak megfelelően készült: gerendavázis vályog, vagy ú.n. rakott falas (kő + sár) felmenő falakkal. Az utólagos szigetelés iparszerű módszerei (szakaszos, ionizációs, stb) sok esetben fizikailag sem alkalmazhatók, de a tulajdonosok anyagi lehetőségei sem engedik meg ezt. Az elmúlt évtizedben újabb veszélyforrások jelentek meg:

- egyre több településen vezetik be a földgázt, a gázfűtés a szigeteletlen helységekből súlyos épületfizikai károsodást okoz (egyre fokozódó nedvesedés, penészedés, gombásodás, stb.)
- a szerves oldószerű és vízbázisú műanyag falfestékek elterjedése fokozatosan kiszorítja a hagyományos meszelést, ezek valósággal megfullasztják az épületeket, a hidegpontokon, hőhidakon megindul a penészedés és a fizikailag elzárt épületelemek korhadása;
- a „korszerű” – városias – padló- és falburkoló anyagok alkalmazása súlyos károkat okoz, az intenzív fűtéssel interferálva „maguk fölé” nyomják a talaj-nedvességet;
- a fagerendás, deszka borítású mennyezeteket beborítják, kivakolják, szintetikus festékekkel festik, ez a fűtésszerkezetek gombásodásához, nem megfelelő szellőzéséhez, fokozatos tönkremeneteléhez vezet.;
- a szép tornácós házak elé épített „praktikus” műanyag előtetők jelentős esztétikai károkat okoznak.; követve a korábbi homlokzati hármastablak beépítési hullámot.

Melléképületek

A melléképületek gyors eróziója a funkció elvesztésével kezdődik. További problémák:

- a fa szerkezetű építmények szerkezeti elemei, néhány kritikus ponton kezdenek károsodni;
- a tetőhéjalás apró hibái helyrehozhatatlan károkat okozhatnak a faszerkezetekben is (beázás, korhadás);
- a régebbi típusú cserépfajták hiánya a gyors pótlást ellehetetleníti; de az általában idős tulajdonosoknak néhány cserép pótlása is megoldhatatlan feladatot jelent;
- az építmények egy része lomtárrá válik, szerkezeteik ellenőrizhetetlenné, megközelíthetetlené válnak;

- a felhagyott istállók, ólak a farontó gombák tenyésztő-telepei, egy-egy kis gócból egy egész épületcsoport elfertőződhet.

Javaslatok

- a védendő épületek korszerűsítését – részben vissza nem térítendő támogatás kedvezményével - engedélykötelessé kellene tenni, megfelelő szaktervező-tanácsadó háttér biztosításával;
- a településeken kallódó – közmunka keretében foglalkoztatható – szakembereket (kőműves, ács, asztalos, stb) a védendő épületek állagmegóvó, felújító tevékenységére kellene hasznosítani az Önkormányzatok – mint gazdálkodó szervezetek – vezetésével;
- a védendő épületállományról olyan – kataszter-szerű felmérést kell készíteni, amelyben a pillanatnyi állapot rögzítése mellett a szükséges beavatkozások időbeli sorrendjét is meg kell határozni.
- mindezekhez tényleges pénzforrások is hozzárendelhetők lennének az ún. falumegújító programok keretében, amelyeket az EU-előcsatlakozási és kohéziós programok célirányosan támogatnának-finanszíroznának, de valószínűleg ezek tervszerű előkészítésének hiánya ellehetetleníti majd igénybevételüket. Az előkészítési fázist – hozzáértő szakemberek irányításával – regionális területfejlesztési forrásokból kellene finanszírozni a kistérségi menedzser- hálózat bázisán.

Temetőinkről , avagy „...Hol sírjaink domborulnak...”

Védelemre szoruló emlékeink közül talán a legszembetűnőbb és legfájdalmasabb temetőink pusztulása. Területünkön a temetők egyházi tulajdonban maradtak, többségük a református egyház tulajdonában, de az odatemetkezéseknél a felekezetiesség már nem szempont.

Különös sorsra jutottak a II. Világháború előtt szinte minden településen megtalálható zsidó temetők, amelyek a holocaustot követően, részben tudatos rongálások, részben a természetes enyészet következtében pusztulni kezdtek, jellegzetes kő síremlékeiket részben ledöntötték, részben elhordták. A holocaustot túlélők zöme sem került vissza szülőhelyére, a kis temetők jelentős részét lassan visszahódította a természet.

A települések lélekszámának drasztikus csökkenése következtében a temetők „aktív” területe felére, harmadára csökkent; a lassan felhagyott temetői területek – zömében még fa sírjelei – lassan elkorhadtak, kidültek.

Az igazi arculatrombolás a temetők élő részében következett be. Míg korábban általános volt a maguk készített faragott fejfa, kő- vagy öntöttvas síremléket

kizárólag az állami hivatalnokok (jegyzők, segédjegyzők), tanítók, orvosok, papok sírjaira állítottak.

A múlt század hetvenes éveinek elején a még mindig szegény, de lassan anyagilag is konszolidálódó településeken egyre-másra jelentek meg a városi temetőkből évtizedek óta divatos műkő- és kő síremlékek, a családi sírokat abroncsba záró beton és vas kerítések, majd a 90-es évektől az import nemes kövekből (gránit, márvány) emelt síremlékek. Ekkorra már területünkön is jövedelmező foglalkozássá vált a sírköves szakma, sajátos „művészeti stílusukkal” átformálva, uniformizálva temetőinket.

A temetkezési szokások „racionalizálásával” megjelentek a ravatalozók, melyeket az elmúlt években sajátos stílusú előtetőkkel és hűtőládákkal láttak el. Ezzel az elhunyt házánál történő ravatalozás, virrasztás és siratás egy csapásra eltűnt.

Temetőink arculatán járványszerű gyorsasággal terjedt el az időtálló művirág koszorúk mindent elborító tömege. Halottak napja előtt a közeli városok művirágos hiénái mikrobuszokkal terítik praktikus portékáikat, hogy azután a műanyag krizantémok még a hó alól is hirdessék sajátos örökkévalóságukat.

Sajnos a temetők gyors arculatváltozása a temetési szokások drasztikus változásával párosult. Míg korábban a temetést családi keretek között, az ősi szokásokat apáról-fiúra átadva végezték, mára a temetkezési vállalkozók vették át a terepet. Ezek az alakulatok egyenruhában, céges autókkal, pontos koreográfia szerint kísérik végig az „utolsó utat”.

A halotti torok a szűk család közös ebédjévé, vacsorájává zsugorodtak, a temetésen megjelenteket a ravatalozó előtt felállított asztalokon kínálják meg enni- és innivalóval.

A fentieket Kunt Ernő: Temetők népművészete c. könyvében így foglalta össze: „Az átalakuló falvak lakosai már nem ragaszkodnak hagyományaikhoz, de új ízlés-normáik sem alakultak még ki, amelyek segítségével részt vehetnének egy új temetkezési kultúra létrehozásában.”

Temetőink népművészeti értékei utolsó óráikat élik. Ennek tudatában:

- haladéktalanul fel kell mérni jelenlegi állapotukat, sírjeleiket dokumentálni kell (fotó, rajz);
- minden településen meg kell találni a helyét a temetőkből tömegesen kikerülő, feleslegessé vált sírjelek összegyűjtésére, megmentésére;

- a helyi civil szervezeteket (faluszépítő egyesületek, baráti körök, stb) rá kell venni a temetkezési hagyományok megismerésére és továbbéltetésére.

Szőlőhegyeink végőrái

Területünkön a gyümölcsösök és szőlőhegyek története a középkor elejéig nyúlik vissza. Az itt termelt gyümölcs (szilva, alma, körte) és bor messze földön híres volt, egyes leírások szerint a borok minősége a hegyaljaiakkal vetekedett. A hanyatlás a peronoszpóra járvánnyal kezdődött a 19. század végén, ill. a 20. században felgyorsult, a múlt század 80-as éveire érte el mélypontját. A 90-es évek fordulatot hozott ezen területek hasznosításának történetében, megkezdődött a hétvégi-házasítási program. Ennek okai a következők voltak:

- a 80-as – 90-es évekre – a II. Világháború előtt született fáradhatatlan generáció fokozatos kihalásával – a szőlők-gyümölcsösök pusztulni kezdtek, egy részüket a természet visszavette;
- a területen folyó vadgazdálkodás-vadásztatás a nehéz munkával előállítható termékek szüretelhetőségét teljesen bizonytalanná tette, és ezt a „vadkár” korrekt kifizetése sem tudta kompenzálni.
- ezen területek megközelíthetősége nem javult, korábban gyalog, vagy fogattal, manapság az év nagy részében csak terepjáró járművel érhető el, ezzel kevés idős ember rendelkezik;
- a rendkívül olcsó telekárak miatt (40-50 eFt egy 500 □öles szőlő?!) távolabbi vidékekről úrgazdagok érkeztek, akik azonnal több szintes nyaralókat kezdtek emelni, tetőtér-beépítéssel, garázzsal;
- az önkormányzatok felismerni sem voltak képesek e területeket fenyegető veszélyt, a helyenként elkészült Általános rendezési tervek sem tartalmazzák ezen területek hathatós védelmét, jövőképét;
- a még meglévő présház-pince állomány felmérése, dokumentálása a települések zömében nem történt meg.

Biztató jelként értékelhetjük:

- A fiatalok közül néhány ismét eredeti funkciójában kívánja helyreállítani és művelni ősei szőlőjét, gyümölcsösét;
- A szőlők elkótyavetyélése lassul, az árak kezdenek emelkedni;
- Az ANP őshonos gyümölcsfa fajokat saját „génbankjában” gyűjt össze, és ezeket kívánja újratelepíteni;

- A szüreti napok hagyományainak felelevenítése egy kicsit pozitívan ráirányította a figyelmet ezekre a fantasztikus területekre, esetleges idegenforgalmi hasznosításukra.

A népi műemlékvédelem egy sajátos példája: Jósvafő

Míg a népi műemlékek védelme korábban egy-egy lakóház, műhely, vagy porta építményeire koncentrált, a szemlélet változása egyre inkább a falukép védelmét célozza meg, akár egy-egy utca, vagy egy egységes arculatú településrész kiválasztásával.

A továbbiakban szeretném bemutatni Jósvafő község Műemléki jelentőségű területté nyilvánításának tanulságos történetét, amelynek elemei – különösen az időbeni késlekedések negatív hatásai – tanulságként szolgálhatnak hasonló értékek eredményesebb megmentéséhez.

Dr Vargha László néprajztudós az ötvenes évek második felétől kutatta a település népi építészetének emlékeit.

1968-ban készült tanulmánya házról-házra meghatározta a megóvás teendőit, és javaslatot tett a fenntartást biztosító új funkciók kialakítására. A műemléki védettségre javasolt épületeken kívül két – viszonylag homogén falurészt „műemléki jelentőségű területnek” javasolt. Az egyedi védelmek zöme megvalósult, de védett terület nem jött létre.

A 70-es 80-as években néhány otromba, az utcásor látványát súlyosan károsító épületet emeltek a község leghangulatosabb patakparti, vízfelőli kapcsolattal is rendelkező pajtasorát magában foglaló utcájában, a hajdani Berecz soron.

Az Aggtelek községgel közös tanácsú község státusz évtizedei elhagyatottsága tovább rombolta az épített környezetet. Pozitív elemként ebben az időszakban egy új lakóövezet - az „új sor” - kiharcellázását értékelhetjük, megállítva a védelemre szoruló településrészbe beépített „kakukk-tojás-típusterv-házak” további szaporodását.

Az 1985-ben megalakult Nemzeti Park megvásárolt néhány védelemre javasolt lakóházat és ezeket többé-kevésbé szakszerűen helyreállította.. Ez a törekvés a telek- és házákat jelentősen megemelte (a hetvenes években 40 eFt-ért még belterületi ingatlant lehetett vásárolni!!!).

Igazán új fordulatot a 90-es évek eleje hozott. Civil szervezetek alakultak a községben (Jósvafőért Baráti Kör, Jósvafőért Alapítvány), egyre több lakóházat vásároltak olyan kiöregedett barlangkutatók, akiket személyes élményeik, a helyi lakosokkal kialakult baráti kapcsolatok a községhez fűzték..

Ezek eredőjeként egyre többekben fogalmazódott meg az igény a település megmenthető értékeinek megóvására, és ennek törvény általi szavatolására.

Az 1992-ben készült Általános Rendezési Terv részben gyenge, uniformizált, a helyi adottságokat, specialitásokat figyelembe nem vevő tartalma miatt nem válhatott a tervszerű védelem iránytűjévé, bár a képviselő testület nem is fogadta el.

1993-ban Dr. Varga Lajosné – az Ybl Miklós Műszaki Főiskola tanárának és az Országos Műemlékvédelmi Hivatal Népi Építészeti Osztálya fiatal mérnökének – Zsanda Zsoltnak – a szervezésében 3 éven át felmérő táborokat szerveztek főiskolások részvételével. A lelkes, szakszerű munka eredményeként 3 kéziratos kötetben a védendő épületek zömét dokumentálták, kiegészítve azok fotódokumentációjával.

Ez a dokumentációs munka képezte az alapját annak a programjavaslatnak, amely a műemléki jelentőségű terület kijelölését, határainak pontosítását és végeredményét tekintve a nemzeti kulturális örökség minisztere 11/1999 (VIII.18.) NKÖM rendeletében öltött testet:

Jósvafő község területén műemléki jelentőségű terület és annak műemléki környezete védetté nyilvánításáról címmel.

A napokban elfogadásra kerülő Általános Rendezési Terv már e törvényre építve fogalmazódott, reményeink szerint magában foglalva mindazokat a biztosítékokat, amelyek a magas szinten védett természeti környezet után az épített környezet emlékeinek védelmét is biztosíthatják a 21. században.

A törvény betűjének valósággá válását szolgálja a Nemzeti Kulturális Örökségvédelmi Hivatal munkatársai által készített „Műemléki értékvizsgálat”, amely iránytűként szolgálhat a település remélt megújításában (4. ábra).

Új tájházi funkciók keresése

Az Aggteleki Nemzeti Park területén 2002-ig egyetlen tájház – struktúráját tekintve inkább falumúzeum – működött, az 1994-ben alapított jósvafői. A legközelebbi tájházak a NP területén kívüli Gömörszőlősön (30 km-re), ill Edelényben (45 km-re) találhatóak. Ez évben Aggtelek község Önkormányzata létrehozta az Aggteleki Tájházat, amelyet a 2002. évi Gömör-Tornai Fesztivál keretében nyitottak meg július végén. Előadásomban elsősorban a jósvafői tájház elmúlt nyolc évének útkeresésével és szerény eredményeivel kívánok foglalkozni, tekintettel arra, hogy ezt én alapítottam, majd fejlesztettem szerény lehetőségeim szerint.

A jósvafői falumúzeum jövőjének zálogát abban láttam, hogy sikerüljön elfogadtatni a létét az ott lakókkal. Ennek jó keretet biztosított az 1993-óta évente megrendezett, és egyre gazdagabb programot biztosító falunapok rendezvénysorozata, amelynek több programját itt tartottuk, ill. tartjuk.

Az 1890-ben épült porta csűrjében kialakított kamaraszínpad az eredeti funkció zavarása nélkül 20 perc alatt 60 fő kényelmes műélvezetét biztosíthatja, de az ez évi sikeres kísérlet alapján a színpaddá alakított nézőtér összekapcsolva a porta udvarával már 150 fő befogadását is lehetővé teszi. Ez az épített környezet hangulatos háttérrel biztosít akár népszínművek (Kocsonya Mihály házassága, Karnyóné, avagy a két szeleburdiak), akár más klasszikus színművek (Szent Iván éji álom) előadásához.

Minőségileg új szint sikerült vinnünk az állami ünnepek átformálásába is ezzel a helyszínnel, akár március 15-ke, akár október 23-ka esetében. A település kultúrháza annyira magába szívta az elmúlt 40 év magánéletet kollektivizáló, sematizáló szabvány ünnepségeinek hangulatát, hogy ez az újszerű környezet a megújulás forrásává válhatott.

Népszerűvé váltak a környéken működő barlangkutatók külföldi expedícióiról tartott előadások, amelyek általában kellemes hangulatú, kötetlen beszélgetésekkel zárulnak. Ezeken a programokon egyre több falubeli vesz részt, de nem ritkák az itt üdülő vendégek sem.

A gyermekeknek rendezett húsvéti játszóházak egész napos programjai már a környező településekről is vonzza a színvonalas időtöltésre vágyó kicsiket és nagyokat.

Sikeresen rendeztünk már itt kisebb konferenciákat (megyei tájházak találkozója, a Sajó-Bódva köze periodikái szerkesztőinek találkozója, idegenforgalmi barlangok világtalálkozója, stb), ezek mind-mind rangot adnak ennek a helyszínek.

Két év óta új funkcióval gazdagodott épületegyüttesünk, egyre több család tartja itt a temetések utáni a hajdani halotti tort pótló – vendéglátással is párosuló – családi-rokoni összejövetelét. Mindezek az események egyre jobban hozzájárulnak ahhoz, hogy a település lakói magukénak tekintsék ezt a közösségi célú objektumot, lelkesen hozzák el ide korábban elköltözött rokonaikat, ismerőseiket. A negyedik betelt vendégkönyvünk érdekes és biztató olvasmány!

A jósvafői tájház látogatottsága 2001-ben már meghaladta a négyezret. Új kezdeményezésként 2 év óta működik a Faluséta program. Ennek keretében – a nemzeti park szervezésében – helyi, zömében közmunkás, érettségizett fiatalok vezetnek végig az érdeklődőket a Baradla-barlang jósvafői bejáratától a falu nevezetességein. A séta hossza a rendelkezésre álló időtől és az időjárástól függ. Ez a szolgáltatás egyre népszerűbb. Egyre többen igénylik az előre megrendelhető kenyérsütést, amelynek több fázisába (dagasztás, kiszakítás, bevetés) rendre bekapcsolódhatnak.

A teljesség kedvéért el kell mondanom, hogy bár a jósvafői tájház társasági tulajdonban van, állandó személyzetét (1 fő) az Önkormányzat biztosítja.

Bízom abban, hogy sikerült bemutatnom Önöknek az Aggteleki Nemzeti Park népi műemlékvédelmi helyzetének néhány problémáját, és talán a megfogalmazott javaslatok is továbbgondolkodásra készítetik a megjelent szakembereket.

Irodalom:

- [1] Hadobás Sándor: Az Aggteleki Nemzeti park és környéke – Kultúrtörténeti értékei – I. – Építészeti emlékek; ANP Jósvafő, 2001.
- [2] Kunt Ernő: Temetők az Aggteleki-karszt falvaiban ; Debrecen, 1978.
- [3] Kunt Ernő: Temetők népművészete ; Corvina Kiadó, Bp., 1983
- [4] Szablyár P.- Szmorad F.: Jósvafő – település a források és barlangok völgyében ; Jósvafő, Polgármesteri hivatal; 2000.
- [5] Szabó Ferenc (szerk.): Békési életrajzi kislexikon – a reformáció korától a XX. század végéig (Békési Városvédő és Szépítő Egyesület, Békés 2001)
- [6] Az Aggteleki Nemzeti Park kezelési terve (1996); 1997. január Jósvafő
- [7] Dr Tardy János: Az Aggteleki Nemzeti Park ; Mezőgazda Kiadó Budapest, 1997.
- [8] Dr. Vargha László: Jósvafő község települése, műemléki együtteseinek és műemlékeinek védelme (Budapest, 1968)
- [9] Zsanda Zsolt: A régió népi műemlékeinek védelméről – Műemléklap; 2001. március-április, p= 12-13.

Az 1848-49-es szabadságharc Jósvafő környéki emlékei

- Dr. Zalán Benedek -

A Helytörténeti Füzetek 16. számában már olvashattunk arról, hogy mi történt az 1848-49-es szabadságharc idején Jósvafő környékén. A jósvafői és a színi völgyi események pontos rekonstruálásához szükségesnek tartom a téli hadjárat csapatmozgásainak nagyobb léptékű megismerését.

Görgey seregeinek gyülekező területe Pozsony körül volt, ahonnan Komárom, Buda, Vác fele fordultak észak, a Felvidék irányába. Miután Görgey 1849 január elején sorsára hagyta a fővárost, többféle taktikai lehetőséget kellett számításba vennie. A magyar (katonai) vezetésen belüli pozícióharcok is fontos szerepet játszottak az események későbbi menetének alakulásában. Az egyik variáció szerint Windischgraetz körülbelül 30 ezer katonájával tovább folytatja az egyszer már megvert Perczel üldözését Szolnok irányába, így akár Kossuth debreceni kormányzatát is veszélyeztethette volna. Ebben az esetben az egyetlen komoly erőt képviselő harcképes hadsereg Görgeyé lett volna. Egy másik elképzelhető forgatókönyv szerint Perczel seregei Kossuth és a Tiszántúl segítségével erősödtek volna valamelyest, így folyamatos csetepaté bontakozhatott volna ki közte és Windischgraetz között, míg Görgey csapataival a Felvidéken pihen és erősödik. Windischgraetz végül nem mozdult, hanem Pesten maradt. Mialatt Görgey a Felvidéket járta a Honvédelmi Bizottmány eredményes munkát végzett. Új seregek alakultak új vezérek alatt (pl.: Klapka, Damjanich, Vécsey stb.). Bem és Perczel is a Honvédelmi Bizottmánynak engedelmessé váltak. Kossuth már a katonaság tekintetében is erősebb volt Görgeynél.

Görgey először Lévát majd Zólyomot, Besztercebányát érinti, de közben bekerítették Schlick és az ő segítségére érkező, Görgeyt követő Götz és Jablonowsky tábornokok erői. Át kellett törniük a Branyiszközi hágón, ami sikerült is. Az 1849. február 5.-i győztes csata magyar hőse a korábbi császári tiszt Guyon Richárd. Ezután értek Eperjesre. Innen kezdtek el aztán dél fele ereszkedni. A Görgey vezetése alatt álló hadsereg Schlick császári tábornok seregét követte. Schlick serege Galíciában gyülekezett, a Duklai hágón keresztül jutott be a Kárpát-medencébe és még Görgeyt megelőzve Eperjes és Kassa érintésével 1849 januárjában dél fele tartott. Ezt a mozgást azonban akadályozta Klapka seregeinek gyülekezése Tokaj környékén. Így az 1849 februárjának elején Kassa körül összpontosuló Schlick tábornok által vezetett császári hadtestet a teljes körülzárás fenyegette.

Problémájuk abból adódott, hogy jelentősebb császári erők nem voltak a térségben. A császári főhadiszállás Budán volt, a Görgey seregét követő erőktől

– amelyeket Götz és Jablonowsky tábornokok vezettek – pedig már el voltak vágva. Kelet felé csak Erdélyben állomásoztak császári seregek.

Görgeynek ezek után fel kellett vennie a kapcsolatot Klapkával és a Miskolcon parancsoló teljhatalmú kormánybiztossal Szemere Bertalannal. Görgey ezáltal a Honvédelmi Bizottmány irányítása alá került. Elismerte a debreceni kormányt, de Kossuth nem őt, hanem Dembinszkyt nevezte ki főparancsnoknak. Ezek a magyar vezetésben meglévő belső ellentétek vezettek a jósvafői és színi eseményekhez képest időben később lezajló kápolnai csatavesztéshez (1849 február 26-27.) és a tiszafüredi tiszti zendüléshez.

A következőkben Franz Kočička főhadnagynak a Schlick hadtest 1848-1849-es téli hadműveleteiről szóló leírásából szemezgetve próbálom összefoglalni a Jósua-völgyi eseményeket. Franz Kočička a gróf Schlick tábornok által vezetett hadtest tizedik gyalogos századában szolgálva szemtanúként élte át a történéseket. Művét melynek eredeti címe: „Die Winter-Campagne des Graf Schlik'schen Armeekorps 1848-1849” 1850-ben adta ki Olmützben (ma Olomuc- Csehország) Eduard Hölzel.

Az 1849. február 8-12. közötti időszakban a Schlick hadtest folytatta a visszavonulást. A Lemesanban állomásozó csapatokat visszarendelték Budamérbe, az 1848 december 11.-én a Tarczán újjáépített hidat elbontották. A Kassa körül gyülekező csapatok készültségben maradtak. A két magyar hadtest létszámát 33.000 főben határozták meg, amelynek nagy része reguláris csapatokból és lengyel katonákból állt. 72 darab ágyúval rendelkeztek. Megbízható értesülésük volt arról, hogy Perczel parancsnoksága alatt állomásozik egy harmadik hadtest, hogy a Párizsból nemrég visszatért Dembinszky már Miskolcon van és szándékában áll Kassa fele előrenyomulni, hogy az egyetlen még Torna fele nyitva álló visszavonulási útvonalat veszélyeztesse. Kočička a magyar csapatok morális állapotát jónak vélte, azokat harcban járatosnak tartotta, vezetőit pedig képzett és jó katonáknak. A körbezárt osztrák csapatok 13200 főt számláltak és 45 löveggel rendelkeztek.

Február 8.-án este 9-kor Kassán haditanácsot tartottak. Három elképzelés vetődött fel. Az egyik az előző Helytörténeti Füzetben idézett híres hasonlat volt, miszerint mintegy második Saragossaként utolsó emberig tartják a várost. A második szerint megkísérelték volna az áttörést Galíciába, a harmadik szerint vissza kell vonulni a magyar támadás előtt és kapcsolatot keresni a fősereggel. A legutóbbi lehetőséget választva a haditanács elrendelte az elvonulást – amely már éjfélkor elkezdődött, ezúttal trombitaszó nélkül -, hogy megakadályozzák a teljes körbezárást. A menekülteket, sérülteket, foglyokat más irányban indították el, hogy a csapatok mozgási sebességét növeljék. A miskolci úton ereszkedtek lefelé. Szina településnél szerettek volna harcba bocsátkozni Klapka seregeivel.

A domboldalakon el is foglalták a kedvező pozíciókat és várták a magyar sereget. Várakozásaikkal (vágyaikkal) ellentétben nem alakult ki komoly harc. A császári parancsnokok magyar vereség esetén a visszavonulást egyenesen Miskolc fele folytathatták volna. Így utolsó lehetőségként az Aggteleken át vezető út maradt számukra, mert Szinán túl lefelé nem kockáztatták az előrenyomulást. Az osztrák csapatok helyzetét nehezítette, hogy elhelyezésük nem volt megfelelő – gyakran 50-60 embernek kellett kis helyiségekben összezsúfolódnia -, nagy távolságokat kellett megtenniük, napközben meleg volt, de éjszaka fagyott. A kassai hegyeken tárolt fegyverek elszállítását sikerült anélkül megkezdeniük, hogy Görgey megtámadta volna őket. A Hernádon lévő hidat felgyújtották. Kočička Kassa elhagyásának szerencsés időpontja kapcsán azt is megjegyzi, hogy akkoriban már az élelmiszerkészletek is kimerülőben voltak. Elismeri, hogy Görgey jól manőverezett. A szituációt egy sakkpartinhoz hasonlította, ahol, míg ők egyet, Görgey ugyanazon idő alatt kettőt léphetett. A pszichikai helyzetet elemezve megállapítja, hogy a visszavonulás mindig egy bizonyos fokú lesújtottsággal jár. Annak ellenére, hogy el kellett ismerniük az ellenfél fölényét, igyekeztek nem kételkedni saját erejükben. Bár a legkeményebb tél már elmúlt, a katonáknak pihenés, nyugalom és erőgyűjtés helyett újabb és újabb erőpróbákkal kellett szembenézniük.

A szerző elmeséli Tomasini hadnagy esetét, akit felderítésre küldtek (mely utak biztonságosak ill. azért hogy keressen kapcsolatot Götz vagy Jablonowsky egységeivel), de Rosenaunál a lakosság feltartóztatta, megbilincselte és átadta a magyaroknak. Később Debrecenbe szállították. Értesüléseik szerint Rosenaunál egy lejtős szakasz alá volt aknázva, hogy a császári csapatokat a levegőbe tudják röpíteni, de Götz és Jablonowsky tábornokok másfele jártak, Schlick hadteste pedig kezdetben a Bódva völgyében haladt. Ez valószínűleg csak álhír volt és azt a célt szolgálta, hogy megfélemlítse az ellenfelet.

1849 február 10-én Schlick csapatai megszállták Tornát, Színt, Szilast. Tanácskozást tartottak a visszavonulás még szabályozottabb, biztosítottabb lebonyolítása érdekében, hogy előnyüket növelni tudják. Ekkor már az élelmezés megoldása is problémákat okozott. A parancs kiadásakor megpróbálták elő- és utóvédet állítani a főerő köré, de Szendrőig egy alakzatban kívántak vonulni. Közben kisebb magyar csoportok folyamatosan követték és támadgatták őket a területen, ami Kočička szerint gerillaháborúra volt teremtve.

Mindeközben a visszavonulási útvonal is egyre jobban veszélybe került. Görgey Götz és Jablonowsky nyomására Miskolc és Tokaj fele kellett hogy forduljon. A térkép alapján a Sajó völgy kínálkozott útvonalként Miskolcon és Putnokon át Tornaljára és Rimaszombatra vezetve. Schlick csapatai február 10.-én már Moldauig (?) jutottak, de Klapka seregei Miskolc felé közeledtek. Moldau, Tornalja és Miskolc egy egyenlő oldalú háromszöget képez. A hegyi utak –

amik számukra maradtak – rossz állapota nem adott lehetőséget arra, hogy átlagos napi menetet megtéve olyan gyorsan Tornaljára érjenek, mint tehetnék volna a nyitott miskolci országúton. Ezért, hogy a fontos csomóponthoz egy nappal hamarabb érjenek oda, mint az ellenség, az átlagos menet dupláját, tripláját kellett megtenniük. Az elővéd Parrot vezetésével február 11-én hajnali 5-kor elindult Színből az aggteleki hegyen át Tornaljára, ahova nagy nehézségek árán este 6-ra ért oda. Pontosabban egyharmadának sikerült a hegyen átjutnia, sok kocsinak meg kellett várnia míg a hold feljön, hogy lassan tovább tudjanak haladni. A hágó Jósvafő és Aggtelek között befalazott kötömegekkel volt elzárva, amit valószínűleg a lakosság hordott oda. Ezt sikerült elbontani, de ezzel a megpróbáltatásoknak még nem volt végük. A keskeny, rossz állapotú hegyi út gyakran 25-30 fokos emelkedőt jelentett. Gyakran volt ékekre, emelőkre szükség. Tetézve gondjaikat az utat jégpáncél borította, így majdnem hogy lépésenként estek el a lovak. Herzmanowsky ezredes lova lábát törte. Azon nyomban le is lötték. Először a csapatok, majd végül a kocsik (1400 db.) keltek át. 36 órán át tartott az átkelés. A csapatok többsége már rég elhagyta a hágót mikor az utolsó kocsik még a hegyen voltak.

Fiedler vezérezredesnek és egységeinek reggel fél hétkor kellett elhagynia Moldaut, hogy Jósvafőre és Aggtelekre meneteljenek, de csak három századnak sikerült este tízre Aggtelekre érnie, a többi Jósvafőn maradt. A Pergen dandár hétkor indult és délután fél ötre ért Petribe, a Krieger dandár fél nyolckor indult és estére elérte Színt, Perkupát. Dehn dandárja Szilas, Komjáthi, Nádaska, Szentandrás térségében volt. A főhadiszállás átkerült Szilasra.

Kočička azzal jellemzi a helyzetet, hogy általában ha elértek egy állomáshelyet, akkor marhát vágtak és szétosztották a húst. De a déli pihenő nélkül megtett tripla menet után a katonák az alvást többre tartották, mint a hasuk megtöltését. 1849. február 12-én Parrot dandárja reggel fél nyolckor továbbindult Tornaljáról és elfoglalta Batkát, Dulházát és Tamásit. A Szendrőn zsákmányolt hús kocsinyi élelmiszer nagy része az üldöző huszárok kezébe került. A főhadiszállás egy dupla menet után Tornaljára ért, Fiedler dandárja Fügére, Baraczára és Runyára. Dehn hátvéd dandárja estére Aggtelek, Jósvafő, Petri és Szín településeken állomásozott.

A hadtest gyors mozgásával – ami az utolsó rendelkezésre álló erőtartalékokat vette igénybe – Schlick tábornoknak sikerült a Putnok felől jelentős számban közeledő ellenség elé kerülnie, ami további visszavonulást tett lehetővé.

A színi rajtaütés (1849 február 13.)

Színben 4 gyalog század, 1 vértés osztály és egy fél lovas üteg volt elszállásolva. A csapatok aznap egy nehéz napi menetet tudtak a hátuk mögött. Kočička írásában hosszasan ostromozza az utóvédet. Miután az előre várható volt, hogy az ellenség folyamatosan üldözni fogja őket, szerinte természetes lett volna, hogy biztosítják a hadosztály védelmét. Ez pedig a helyzet komolyságának megfelelő lépésekkel lett volna megvalósítható, nem pedig felületes intézkedésekkel. Hibaként rója fel azt is, hogy alacsonyabb rangú tiszteknek adták át az intézkedés lehetőségét, így nem sok minden történt.

A helység balról és jobbról is hegyláncok közé van beékelve. A csapatok a hegyoldalakat biztosították, magán az úton kevés katonaság volt, a helység kerítésénél lövészállások voltak. A magyarok ezúttal is jobb terepismeretüket használták ki. Egy meredek hegyoldalon, ahol a császáriak nem tudtak lövegeket felállítani, több száz honvéd nyomult be a lakosság közreműködésével szinte észrevétlenül a lakóházakig, még mielőtt a völgyben a támadás megindult volna. 1849. február 13.-án reggel fél ötkor, még mielőtt bárki a még alvó katonákat felébreszthette volna, az említett faluszéli házaknál már mindenütt 15-20 fős ellenséges csoportok álltak. Hatalmas szerencse volt, hogy a trombitás éppen akkor adta meg a reggelihez hívó jelet, különben valószínűsíthető, hogy nem sokan éltek volna túl a támadást. A védekezésre senki sem gondolt, az egyetlen cél az ép bőrrel történő menekülés volt. A jobboldalra eső hegyeken át próbáltak menekülni, ahol a legkedvezőbb pillanatban feltűnt egy gyalogos egység. Eddig egy félreeső kis helységben voltak elszállásolva, és az első lövések zajára siettek ide. Az ő megjelenésük akadályozta meg az ellenséget a további üldözésben. A gyalogos századok vesztesége átlagosan 30-35 ember volt, ugyanez az arány a vérteseknél 61 fő, beleértve a lovakat és a felszerelést. A megmaradt egységek először Petribe vonultak, majd onnan reggel 7-kor tovább Tornaljára, miután már nem üldözték őket.

Az általunk figyelemmel kísért eseményekről említést találunk még Klapka György 1851.-ben Lipcsében, az Otto Wigand kiadónál megjelent „*Háború 1848-48-ben Magyarországon és Erdélyben*” című könyvében. Ír az 1849. február 8-án történt hidasnémeti csatáról, a színi rajtaütésről és a február 14-ei tornaljai harcokról. Az írások között megtaláljuk Dembinszky Görgeynek 1849 február 12-én Miskolcra küldött levelét, és Görgey 13-án Kassáról kelt válaszát, melyekben tájékoztatják egymást csapataik illetve a császáriak helyzetéről.

Klapka a csapatok helyzetének felvázolásakor megállapítja, hogy február 13.-án a Piller és Guyon vezette hadosztályok Schlicket üldözvén már a tornai úton voltak, egészen Színig előrenyomulva. Klapka felsorolva Schlick visszavonulási lehetőségeit és kijelenti, várható volt, hogy az aggteleki hegyen át a Sajó-

völgybe, onnan pedig Tornalján át a Rimaszombatra vezető utat fogja választani, mert így kerülhetett a legkönnyebben kapcsolatba a császári fősereggel. Ha már egyszer Rimaszombatot elérte, akkor gyakorlatilag sikerült tervét megvalósítania. Az előőrsök már február 11-én átkeltek az aggteleki hegyen és megszállták Tornalját, a főtest 12-én, így már csak az utóvéd maradt a hegy másik oldalán Jósvafő, Petri és Szín településeken. Piller hadosztálya 13-án napfelkeltekor érte el Színt egy kemény menet után. Klapka is említést tesz az általa „spórolósnak” minősített védőállásokról. A váratlan támadással sikerült ijedelmet és kavargást előidézniük, az osztrákok minden irányba, a hegyek fele menekültek. 240 foglyot ejtettek. A szerencséseknek sikerült először Petribe, onnan pedig az aggteleki hegyen át menekülniük. Görgey a sikeres rajtaütés és az ellenség Aggtelek felé való kiszorítása után abbahagyta az üldözést, és ezzel császáriak számára megszűnt a bekerítés fenyegetettsége.

Kočička könyvének címlapja és Schlick tábornok ábrázolása

Bíróválasztás Jósvafőn a II. Világháború előtt

- Nadanicsekné Gereguly Piroska –

A falu közigazgatási feladatait a kinevezett jegyző látta el. A jegyző mellett bíró, törvénybíró és két hites működött. A bírót a nép választotta.

A választás idejét a kisbíró dobolta ki. A nyakába akasztott dobot a falu több helyén megverte. A dobszóra az emberek kiálltak a kapujukba, és meghallgatták, hogy „mi tétetik közhírré?”. Jelen esetben a bíróválasztás helyét, idejét közölte, és kérte, hogy minél többen jelenjenek meg a választáson. A hirdetés végét dobpergéssel zárta le.

Az iskolában gyülekezett a lakosság érdeklődő csoportja. A falugyűlést a jegyző nyitotta meg. Ő vagy a megjelentek közül valaki javaslatot tett a bíró személyére. A választás nyíltan, mindenki előtt történt. Akit a többség kézfelnyújtással vagy hangos szóval jelölt, az lett a bíró. Amíg a bíró meg nem unta a feladatát, vagy a nép nem akart más bírót, addig látta el ezt a tisztséget. Ekkor történt a törvénybíró és a két hites megválasztása is. A módszer ugyan az volt mint a bírónál. Mind a négy ember feladata megtiszteltetés volt a választók részéről. A választottak ezt érezték is. Munkájukért fizetséget nem kaptak.

A csendőrök adott napokon a bírónál érdeklődtek, hogy van e valami probléma a faluban. A bíró békítette az összeveszett embereket, intézte apró-cseprő ügyeiket. A törvénybíró is segítette a bíró munkáját. Lopásnál (dió, tyúk, liba, edényféle) a bíró parancsára a csendőrök kísérték a vétkest a falun végig. Az ellopott tárgyakat vissza kellett vinni a tulajdonosnak. Nagy megszegyenítést jelentett az elkövetőnek, később ennek a falu előtt visszatartó ereje volt. A két hites a különféle eseteknél tanúként volt jelen. A nép értékelése, humora munkájukról dalba foglalva:

„Három meg kettő, huncut a jegyző.

Hát a bíró hogy ne volna, mikor a jegyző taníjja.” (- tanítja-)

A község elöljárói: a jegyző, a bíró, a törvénybíró és a két hites volt. Ők hagyták jóvá a kisbíró személyét, az irodai altisztét. A bíró feladata 1948-ban az államosítással megszűnt. A II. Világháború előtt ezt a tisztséget id. Berecz János, Bak József látta el. Dely Imre, Szakal Zsigmond törvénybírók voltak. 1945-től 48-ig a bíró feladatát Arday László látta el. A kisbíró feladata az 50-es évek végén szűnt meg. Szerepét az akkori tanácsházára felszerelt hangszóró vette át.

Vásárok, vásározók a faluban

- Nadanicsekné, Gereguly Piroska –

Az emberek 70-80 évvel ezelőtt sok dologban önellátók voltak. Megtermelték az élelmiszer nagyobb részét, fontak, szőttek. A főzéshez fontos kiegészítő anyagokat megvették a helyi vegyes boltban. De ha cipő, ruha, bútor kellett, ezért már a környező kisebb-nagyobb városokat keresték fel.

1938-ig Bódvaszilas, Miskolc volt a fő uticél. Gyalog, lovas-szekéren, a színi állomástól vonattal közlekedtek. Nem ritkán erdei úttal rövidítették le a távolságot. 1938-tól 1945-ig (a Felvidék visszacsatolását követően – a szerk.) lehetőség volt arra is, hogy Pelsőcre, Rozsnyóra, Kassára, Tornára, Tornaljára menjenek vásárolni. Sokszor gyalog, a hátukon cipelték haza a megvásárolt árut. Ha tehenet, lovat akartak venni vagy eladni, Bódvaszilásra, Szendrőbe, Szentandrásra mentek a vásárra. Itt havonta tartottak vásárokat. Hajnali 4 órakor legkésőbb el kellett indulniuk. Két ember hajtotta ill. vezette az állatokat. Gyalog poroszkáltak a hosszú úton. A gyerekek kíváncsian várták haza a vásározó felnőtteket. A vásárfiára voltak kíváncsiak, amely legtöbbször 4-5 szem celofánba csavart cukorkából állt.

Az emberek nagyon indokolt esetben, csak ritkán mentek vásárra, bevásárló útra. Néhány nélkülözhetetlen „szolgáltatás” házhoz jött, megkönnyítve a kis falukban lakók életét, ugyanakkor munkát adva 2-3 embernek.

Jellegzetes figurája volt a vándor iparosoknak a drótostót. – Foódozni, droótozni!- kiabálta hangosan körbejárva a falut. A kilyukadt lábast, fazekat nem dobták el az emberek, hanem megfoltostatták a dróostostóttal. A lakodalmakban valamikor nagy cserépedényekben főztek. A cserép megrepedt, eltört. A drótostót vékony dróttal körülfonta, megerősítette a törött részeket, illetve az egész fazekat.

- Ablakoót! Ablakoót! – adta a nép tudtára jövedele célját az üveges. A hátán keretben biztonságosan elhelyezve üvegtáblákat cipelt. nem voltak ezek a mai mérethez hasonlíthatók, hiszen az egész ablak is lényegesen kisebb volt a házakon. Egy-egy ablak még kisebb ablakszemekre tagolódott, s többnyire ezt kellett pótolni.

A harmadik házaló a paprikás volt. Hátán hozta háziszóttos tarisznyában az örölt piros paprikát. Pohárral mérte a paprikát, amely disznóölések előtt bőségesebben fogyott.

Mindhárom szolgáltatásért pénzzel kellett fizetnie a vásárlónak.

Háziállatok tartása a XX. század elején

- Nadanicsekné, Gereguly Piroska –

Ebben az időben minden családnál tartottak valamilyen állatot. Olyan háztartás alig akadt, ahol sertés, tyúk, liba, kacsza, galamb ne lett volna. A mészárszékben hetente egyszer mértek húst vasárnap reggel. Így a családok részére a húst a fenti állatok biztosították.

A szárnyas állatok húsból levest főztek. Ez volt az első fogás, második a főtt hús házilag készített savanyúsággal. A harmadik fogás „kött” (kelesztett) kalács vagy vakaró (pogácsa) volt. A kacsza tollát díszpárnába, a libáét megfosztva párnába, dunnába tették. A tollfosztás szombat esténként történt, mert a többi téli estén fontak. Vasárnap este egyik munkát sem végezték. A tollfosztásban a család női tagjai vettek részt, többször besegítettek a nagyobb lányok barátnői is. A lefosztott tollat „fejelbe” (párnába), a finomabb pelyhet dunnába tették. Paplant még ebben az időben nem használtak. A liba egész szárnyát „seprőtaju” vagy „tajuseprőként” hasznosították. Az előbbit takarításnál kis rések tisztítására használták. Az utóbbi a kemencéből kivett kenyér aljának a leseprésére szolgált. A szárnyas állatok etetéséhez a terményt (búza, ocsó – ocsu - : cséplés után maradt törmelék, kukorica) maguk termelték vagy „keperészből” szerezték meg. Részes aratásnál minden 10. kereszt (keperész) volt az aratóé. Egy kereszt 18 kí(é)véből állt. Egy kive három „marék” volt. Egy marék: egyszerre felvett ölnyi gabonaféle szárával együtt. A szárnyas állatoknak külön-külön volt ól, a galamboknak az eresz alá építettek dúcokat.

A nyulat a marhaóiban vagy külön ketrecben tartották. Zöld vagy száraz takarmánnyal illetve háztartási hulladékkal etették. Levest készítettek belőle, többször meg is töltötték.

Kecskét, juhot csak néhány család tartott. A juh-, illetve kecskenyáj egész évben reggeltől estig kint legelt a hegyoldalban. 1920 táján a nyájra Boros István (István) vigyázott. Fizetségét terményben kapta. Később a juhokat, kecskéket a kondával (disznónyáj) őrizték együtt. A húsa mellett a tejét is felhasználták a kecskének, juhnak: sajtot, túrót készítettek belőle. A juhtúrós trapacska (sztrapacska) a mai napig kedvelt az idősebb emberek körében.

A disznónyáját (anyadisznót, „südöket”: 20-40 kg közötti növendékállat) is egész évben kihajtották. A sertés az erdős részeken a makkot, máshol bármit feltúrt, megevett. A kondás nagyon sokáig Czudar József és családja volt, illetve Lázók Barna. Fizetségük természetben történt, még a húsvét előtti „bocskorpénz” is élelmiszer, illetve termény volt.

A marhákat a csordás tavasztól ősziig hajtotta ki a legelőre. A XX. század első felében a marhaállomány 50-100 darab között mozgott. A marhaállomány: fejős

tehen (tehén), ökörinó, bornyú (borjú). Bokros, bozótos területen legeltettek, a Hegytetőn, a Bodnárban, a Nagyódalaliban, a Tohonyagalyán. Délben a közeli patakából vagy a faluban a Rafu-hídnál történt az itatás. Ezután a falu feletti dombon, a delelő részen pihent a csorda. A csordást a kijáró marhák gazdái évenként választották. Évtizedeken keresztül id. Szajkó Miklós, ifj. Szajkó Miklós és családja, valamint Varga László látta el a csordás feladatát. legszebben reggel a „türtöt” (rézkürtöt) Varga László fújta. Ezzel jelezte a hajtás idejét. A dal szövege:

1. Nyírfából van, nyárfából van a babám nyoszolyája.
Ha ráülök, ha ráfekszek, nyikorog a négy lába.
Tedd be babám nyoszolyádat egész a falig,
Veled alszok/hálok, veled nyugszok kivilágos virradtig.
2. Szomszédasszony, szomszédasszony azt mondja az urának:
Minek az a , minek az a zingergép a lányának?
Beteg a lány, eladó a zingergép,
Arról beszél, arról pletykál az egész falusi nép.

A disznót, juhot, kecskét, szárnyasállatokat a nagy család magának levágta, feldolgozta, elfogyasztotta. Esetenként a juhot, kecskét eladták a mészárosnak (Ungár Dávid, Spitzer Dezső), amelyet ők szintén a faluban mértek ki. A beteg, elhullott állatokat a dögkertben ásták el. A dögkert a falutól kb. 1 km-re a szőlőút alatt volt. Állatorvost beteg állathoz csak nagyon ritkán hívtak. Id. Bak István (valamikor a mostani óvodával szemben lakott) értett a legjobban a marhaállományhoz. Nehéz „bornyadzásakor” (kisborjú világra jövetelénél), betegség esetén őt hívták. Ha úgy látták, még a betegség kezdetén a marhát levágták, kimérték. Volt ún. „húslátó férfi”, aki megnézte a leölt beteg állat húsát, hogy ehető-e (id. Berecz Lajos, id. Dely Rafu Bácsi).

A tehenet, ökröt szántáshoz, könnyebb terhek szállításához használták. Igavonásra, személy- és teherszállításra inkább a lovakat vették igénybe. Ló kb. a családok egyharmadának volt. Erdővágásnál, kőkitermelésnél szállításra csak lovakat használtak. A faluba ill. a színi vasútállomásra szállították a fát, követ.

Az állatok trágyáját is felhasználták: a szárnyasokét a kenderföldre szórták. A többi háziállaté a kertbe, szántóföldre került természetes tápanyag utánpótlásként.

Hogy kinek mennyi tehene, lova volt, a község elöljárósága tartotta számon. Évente történt az összeírás.

Kőbányászat, mészegetés, építkezés a múlt században

- Nadanicsekné, Gereguly Piroska –

Mészegetéshez, építkezéshez a legalapvetőbb anyag a kő volt. Jósvafőn a Tohonyán, a Szabó-kút környékén fejtették a követ. A leggyakrabban Pogány Sámuel, Tóth Lajos, Rito József, Silye János végezte ezt az embert próbáló munkát. Vaskaróval, vagy kalapáccsal fejtették a követ, ha kellett dinamittal robbantották. A kőbe lyukat fúrtak, beletették a dinamitot, betölték földdel. A robbantó zsinórt meggyújtották, eközben kiabálták: Vigyázz! Robbantás! Ezzel figyelmeztették a veszélyre a Tohonyán és az Újúton jövő embereket.

A kifejtett és robbantott követ boglyába (boksába) rakták. Alul kihagyták a tűzteret. Kb. másfél nap égett a tűz a boksa alatt, kiégett a kő, elkészült az oltatlan (égetett) mész. Vártak még egy napot, amíg kihül az égetett mész. A darabos égetett meszet lovas fogattal szállították a színi vasútállomásra.

Az építkezéshez a lapos köveket a Kajtában, a vastagabbakat szemben a hegyen fejtették. Stangával (vaskaróval) és vasékkal emelték el egymástól a kőrétegeket. Utána köbméterbe rakták, így adták el az építkezőknek, vagyis a jósvafői embereknek. A házépítésnél ezeket a köveket nem csak az alapba, hanem falazó-anyagként is használták. A falfelrakásnál szőlőúti (agyagos) homokot keverték oltott mésszel. A vakoláshoz az Éles-hegyen kézi erővel kitermelt homokot használták. A fal tetejére nem betonkoszorút tettek. Kemény fából (vagyis „tögyfából” – tölgyfából) folyógerendát helyeztek a fal tetejére. Erre keresztbe méterenként tartógerendát raktak. A rögzítés X-alakú mélyedés elkészítésével történt a folyógerendában, illetve tükörképeként a tartógerendában. Így rögzítették biztonságosan a tetőszerkezetet. A falat vakolás, simítás után kívül-belül fehérre meszelték. Az alapot kívülről korommal, hamuval vagy kindrusszal feketére festették.

Zenekarok Jósvafőn a múlt században

- Nadanicsekné Gereguly Piroska –

Állandó zenekar ebben az időben nem volt. Nagypámnak, Tóth Lajosnak volt szájharmonikája, citerája, később gombos harmónikája (tangó harmónika v. mellzongora- a szerk.). Bak Gergelynek klarinétja. A század elején csűrben énekszóra táncolt a fiatalság. Azután időnként Gergely Bácsi és nagypám muzsikált nekik. Ezt követően az iskolában volt a bál. Ide és a lakodalmakba Színből hívtak cigány-zenészeket. A század második felében lakodalmakban az alábbi zenekar húzta a talpalávalót:

1. primás: Leskó József (1967áig), később Dely János;
2. kontrás: Obbágy János, Dely János, Bak Lajos;
3. cimbalmos: josvai Bak László, Tóth László;
4. nagybögős: Bak Gergely, Tóth Lajos, Lázók Barna.

Dely János nótaszövegeiből

A 2001-ben elhunyt Dely János hagyta rám ezeket a nóta szövegeket vagy verseket, amelyeket valószínűleg katonai szolgálata alatt jegyzett le:

Mért kerültél az utamba, ha tudtad, hogy nem szeretel engem,
Álmodtad csak a szerelmet, hogy ami szép van, megtaláltad bennem.
Azt mondtad, hogy hön szeretnél, de szívemet kérted,
Nem hiszed, hogy nagyobb az, ha ez a szív meghasad érted.

Mért zárod be kaputokat vasárnap, ha érkezésem várod,
Azt monddod, hogy kerülsz, mert a boldogságod nálam nem találsz.
Pedig tudom éjszakánként meggyötör a bánat,
És mégis, amikor felébredtél engem mégis ott kerestél nálad.

Villány 1953. 4. 19.
Dely János örm.

Valamikor fehér rózsza volt az én virágom,
Valamikor te voltál az üdvöm, boldogságom.
Amióta a szívemet összetörted mint egy fehér rózsát,
Azóta csak álmaimba járok el tehozzád.

Néha mikor álmaimba fehér rózsát látok,
Ilyenkor már tenéked is mindent megbocsájtok.
De amikor felébredek megtudom a gyötrő valóságot,
Felzokog a szívem mikor fehér rózsát látok.

Azóta nincs fehér rózsza ezen a világon,
Nincsen olyan kislány, kinek mondjam, hogy a szívemből imádom.
Amióta veled együtt éltünk minden álmot,
Azóta csak egyedül a jó Istent imádom.

Villány 1953. 4. 19.
Dely János örm.

Egy boldog nyár Budapesten,
Száz boldog óra Veled,
Sok új nagyszerű érzés,
Kapcsolja hozzád életem.

Nézd, nekünk szép ez a város
És nekünk csillog a fény.
Meg a boldogság, ami vár ott ránk,
Szeress hát úgy, ahogyan én.

Ne neved, ha könnyes szemmel járok,
Elmúltak már a régi szép álmok.
Ezt a fájós bús szívemet tépd ki!
Nem akarok te nélküled élni.

Ha szembe jössz, nem merek rád nézni,
Bánatomat a szívem nem érzi.
Az élettől már semmit nem várok,
Ne neved, ha könnyes szemmel járok.

Amikor még a tavaszban álmodozva jártam,
Az élettől mennyi szépet, mennyi sok jót vártam.
Nem tudtam hogy bánat is van, a szívem úgy tud fájni.
Boldogságtól mosolygós szem könnyessé tud válni.

Azóta elmúlt a tavasz, elmúlt a nyár is,
Megtanultam, hogy van bánat, van könny-hullatás is.
Hogy egy asszony-kacagástól a szív úgy tud fájni,
Megtanultam vérző szívvel mosolyogva járni.

Lassan lassan elfelejtem göndör hajad színét,
Lassan-lassan elfeledem csókjaidnak ízét.
Lassan most már elfeledem, hogy valamikor ki voltál nékem,
De azt az egyet nem feledem, hogy a hűtlenséged oka lett a szegénységem,
lett a szegénységem.

Mért is áltál az utamba, hogyha mást szerettél?
Mért mondtad, hogy engem szerettél, s hűséget esküdtél.
Nem baj az, ha zokogni fogsz valamikor majd az utca sarkon,
De én már akkor mást szeretek, Téged asszony elfeledlek, sírhatsz te utánam!

A közelmúlt emlékei

Dely György – a Jósvafői Földművesszövetkezet 52. sorszámú részjegykönyvében találtam az alábbi, 50 Ft névértékű részjegyet, amelyet 1951. november 16-án állítottak ki. Ennek hátoldalán az alábbiakat olvashatjuk:

„Szövetkezeti tag!

Végy tevékenyen részt szövetkezeted munkájában.

A földművesszövetkezet alapszabálya szerint a szövetkezet tagjának többek között:

Joga van:

a szövetkezet által nyújtott előnyök igénybevételére, a szövetkezet évi tiszta feleslegéből a közgyűlés által megállapított mértékben részesedésére. (20.§.)

Kötelessége:

A szövetkezet feladatának megvalósításában személyes közreműködésével való részvétel, az alapszabály rendelkezéseinek megtartása, a rábízott és elvállalt munkáknak a rendes és lelkiismeretes szövetkezeti tag gondosságával való elvégzése. (21. §.)

T a r t a l o m

**Népi műemlékvédelem problémái és új tájházi funkciók keresése
az Aggteleki Nemzeti Park területén
(Szablyár Péter)**

**Az 1848-49-es szabadságharc Jósvafő környéki emlékei
(dr. Zalán Benedek)**

**Bíróválasztás Jósvafőn a II. Világháború előtt
(Nadanicsekné Gereguly Piroska)**

Vásárok, vásározók a faluban

**Háziállatok tartása a XX. század elején
(Nadanicsekné Gereguly Piroska)**

**Kőbányászat, mészégetés, építkezés a múlt században
(Nadanicsekné Gereguly Piroska)**

**Zenekarok Jósvafőn a múlt században
(Nadanicsekné Gereguly Piroska)**

Dely János nótaszövegeiből

A közelmúlt emlékei